

Куранова С. І.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТИПІВ МОВЛЕННЯ У ГАЗЕТНІЙ ЗАМІТЦІ (на матеріалах газет «Голос України», «Урядовий кур'єр»)

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки увага дослідників фокусується на виявленні закономірностей співвідношень між комунікативно-функціональним типом речення і метою спілкування, а також: на розгляді прагматично значущих структурних та семантичних особливостей речення [1; 2; 3]. У цій статті ми розглянемо способи репрезентації різних типів мовлення у газетній замітці.

У газетних замітках комунікативна взаємодія широко представлена різними способами передачі мовлення. Досліджуючи різноманітні варіанти реалізації та передачі мовлення у текстах заміток можна визначити пріоритетні стратегії, що підсилюють найбільш значущі його фрагменти.

Досить плідним нам видається аналіз способів репрезентації мовленнєвої взаємодії комунікантів через вивчення прямого та непрямого способу передачі мовлення [2]. Поява у тексті конструкцій з чужим мовленням пов'язана з необхідністю вираження інтенції автора, який застосовує прагматичний принцип пріоритету; крім того, такі конструкції використовуються за необхідності посилання на мовлення дійових осіб або навпаки, при переході до авторського мовлення.

За принципом реалізації вихідного мовлення систему засобів його передачі можна представити таким чином: пряме мовлення, непряме мовлення, а також контаміновані види, до яких належать невласне пряме, невласне непряме та довільне непряме мовлення. До цієї системи входить також конденсоване тематичне мовлення як один зі способів репрезентації чужого мовлення; окремо постають конструкції з невираженим змістом вихідного мовлення.

Під прямим мовленням традиційно розуміють «дослівне відтворення чужого висловлення, що супроводжується реплікою, яка коментується тим, хто говорить ("словами автора")» [4]. Пряме мовлення відтворює чужі висловлення з усіма їх граматичними, лексичними, стилістичними особливостями:

(1) «Промисловці, підприємці, роботодавці позитивно оцінюють підписання угоди про ЄЕП. Ми повинні створити умови, які відповідають міжнародним правилам та нормам», - підкреслив А. Кінах.

(«Урядовий кур'єр» 27.09.2003 р., № 181).

Іноді авторське висловлювання може будуватися на ширшій лексичній основі, ніж авторський план непрямого мовлення: крім слів з семантикою мовлення, використовуються дієслова з семантикою конкретних дій, тобто перформативи (зокрема дієслова з семантикою дії у мовленнєвій діяльності). В цьому випадку ми можемо говорити про невласне пряме мовлення. Наведемо приклад:

(2) Група пілотів ізраїльських ВПС відмовилася завдати ракетні удари по цілях, розташованих на палестинських територіях: «Ми, ветерани і діючі пілоти, виступаємо проти виконання незаконних і аморальних наказів. Ми відмовляємося продовжувати нападати на ні в чому не винних мирних громадян».

(«Урядовий кур'єр» 27.09.2003 р., № 181).

У даному прикладі дієслово «відмовилася» є перформативом з семантикою дії у мовленнєвій діяльності, і тут ми спостерігаємо як невласне пряме мовлення (слова авторського вводу), так і суто пряме мовлення, подане в лапках.

Непряме мовлення «в цілому являє собою мовлення у мовленні, або повідомлення про повідомлення» [5]. Конструкції з непрямым мовленням складаються з частини, яку можна назвати «словами дійової особи», та висловлювання, що реалізується у вигляді підрядного речення:

(3) Голова уряду РФ Михайло Касьянов заявив, що угода про введення єдиного рубля як єдиного законного платіжного засобу на території Росії і Білорусі готова, але найближчим часом підписана не буде.

(«Урядовий кур'єр» 09.09.2003 р., № 167).

У наведеному прикладі «слова дійової особи» (в даній замітці це Михайло Касьянов), виражені головним реченням, а висловлювання Голови уряду РФ реалізовані у підрядному реченні.

Невласне непряме мовлення реалізується у вигляді непрямого запитання та непрямого спо-

нукання. Серед матеріалів, що досліджувалися, нами не було виявлено прикладів використання невластне непрямого мовлення.

Тематичне мовлення характеризується як приховане непряме мовлення, при використанні якого повністю або частково трансформується граматична та лексична структура висловлювання. Такий спосіб передачі мовлення вказує на тему, предмет, згорнутий зміст або загальний зміст вихідного висловлювання, а також може давати непряму можливість їх інтерпретації в межах тексту [2]. Дещо спрощено ми можемо стверджувати, що непряме мовлення слугує для визначення того, що казали учасники комунікації, а тематичне - про що вони казали або як вони це казали:

(4) *У ній керівники зовнішньополітичних відомств СНД висловили сподівання, що нові грузинські власті разом зі всіма відповідальними силами грузинського суспільства зроблять все можливе для повернення політичних процесів у конституційне русло, відновлення нормального функціонування державних структур та збереження в країні громадянського миру.*

(«Урядовий кур'єр» 27.11.2003 р., № 224).

Вищенаведений приклад демонструє використання конструкції з тематичним мовленням, де словосполучення «висловити сподівання» виступає у ролі перформатива, який актуалізує непряму передачу мовлення у підрядному реченні.

Проміжний ступінь між прямою (вираженою) передачею чужого мовлення та непрямою (невираженою) займає конденсоване тематичне мовлення. Конденсоване тематичне мовлення характеризується тим, що одна лексична одиниця являє собою і ядро, що вводить чуже мовлення до мовленнєвого акту, і тематичний компонент [2]. Розглянемо такі приклади:

(5) *Центральний комітет руху «Фатх» під головуванням глави Палестинської Автономії Ясіра Арафата запропонував призначити прем'єр-міністром спікера парламенту Ахмеда Курей.*

(«Урядовий кур'єр» 09.09.2003 р., № 167).

У семі дієслова «запропонував» (приклад (5)) міститься зміст цілого висловлювання. Ця сема може передати загальний зміст висловлювання, але її не можна представити у вигляді єдиного варіанту конструкції з прямим мовленням.

Розглянемо наступний приклад конструкції з конденсованим тематичним мовленням:

(6) *Під час зустрічі було обговорене широке коло питань стосовно співробітництва України з ЄСу галузі освіти.*

(«Урядовий кур'єр» 07.11.2003 р., № 210).

Дієслово «обговорене» зі словосполученням, вираженим прикметником та іменниками «ши-

роке коло питань» дає загальну характеристику процесу комунікації, про який ідеться в замітці.

У текстах заміток також використовуються конструкції, які не передають чуже мовлення, а лише вказують на факт існування мовленнєвого акту або мовленнєвої взаємодії. Наведемо приклад використання таких конструкцій:

(7) *Вибори до рад регіонів розглядаються як крок до реформ, про які в травні заявив король Фахд і які давно підтримуються фактичним лідером країни наслідним принцем Абдаллою.*

(«Урядовий кур'єр» 25.11.2003 р., № 222).

У даному разі дієслово «заявив» лише зазначає, що в минулому мав місце певний мовленнєвий акт (заява про реформи).

Конструкції з чужим мовленням розкладаються на такі основні компоненти, як Суб'єкт, Об'єкт, Адресат, Показник мовленнєвої дії, та факультативні компоненти - Часовий та Просторовий Дейксис [1]. Суб'єкт продукує мовлення, Об'єкт слугує для передачі мовленнєвого акту або взаємодії комунікантів, Адресат виступає реципієнтом вихідного висловлення або тексту, а Показник мовленнєвої дії є одиницею, що вказує на факт здійснення мовленнєвого акту:

(8) *Президент Росії Володимир Путін заявив, що*
Суб'єкт Показник
мовленнєвої дії
нинішній вибух вписується у схему інших нещодавніх інцидентів у Росії, пов'язаних з війною в Чечні.
Об'єкт

(«Голос України» 11.12.2003 р., № 236)

Ми навели типовий приклад використання у замітці конструкцій з чужим мовленням, що в цьому випадку представлене непрямым мовленням і складається з Суб'єкта, Показника мовленнєвої дії та Об'єкта. У текстах заміток конструкції з чужим мовленням представлені комплексно - це взаємодія Суб'єкта мовлення, Об'єкта, Адресата та Показника мовленнєвої дії, причому позиція Адресата може редукуватися, а Об'єкт у разі використання конденсованого тематичного мовлення та непрямих трансформів передає мовленнєві дії комунікантів імпліковано.

Референтом передачі чужого мовлення у текстах заміток виступає комунікативна ситуація. Таким чином, структури з чужим мовленням являють собою слід комунікативної ситуації, представлені не повністю, а у вигляді набору компонентів. Компоненти структур, що включають чуже мовлення, можуть бути розташовані в межах одного висловлення або в межах певного фрагмента тексту, причому пряме мовлення може

сполучатися з непрямим. Таке сполучення прямого та непрямого мовлення за наявності спільної теми утворює структурно-семантичну комунікативну єдність. Якщо компоненти структур, що включають чуже мовлення, ширші за рівень речення, вони утворюють комплекси, до яких входять різноманітні способи репрезентації мовлення, а також «авторське» мовлення.

У текстах заміток термін «авторське» мовлення, або слова автора, може бути вжитий лише умовно. Доцільніше казати про особу, яка продукує мовлення («мовця», або Суб'єкт). Референтом Суб'єкта мовлення може бути певна особа, про яку йдеться у тексті замітки, або джерело інформації (інформаційне агентство, газета і т. ін.). Позиція Суб'єкта є обов'язковою, що зумовлено необхідністю посилання на того, хто продукує мовленнєвий акт.

У текстах газетних заміток позиція «мовця» (Суб'єкта) є соціально детермінованою. Здебільшого у такій ролі виступають посадові особи, що дають коментарі або беруть участь у зустрічах чи переговорах, а також інформаційні агентства або інші друковані ЗМІ. Якщо референтом Суб'єкта виступає певна особа, то її слова передаються за допомогою як прямого, так і непрямого способів передачі мовлення. Якщо ж позицію Суб'єкта займає посилання на інформаційне агентство або інше джерело інформації, такі конструкції представлені виключно непрямими способами передачі мовлення. Наведемо такі приклади:

(9) *«Якби я був на місці президента, я подав би у відставку»,- наголосив Бразаускас (колишній президент Литви). (10) За його словами, у Литві немає державної кризи, є криза президента.*

(«Голос України» 04.12.2003 р., № 230).

(11) *Через підвищення рівня терористичної загрози навколо Вашингтона розміщені мобільні установки ПВО «Авенджер» («Месник»), повідомляє CNN.*

(«Урядовий кур'єр» 14.02.2003 р.).

У прикладах (9), (10) слова мовця представлені як прямим (9), так і непрямим (10) способами передачі мовлення; у прикладі (11) повідомлення інформаційного агентства представлено через непряме мовлення.

Зустрічаються випадки, коли у текстах заміток одночасно використовується подвійне посилання: на реального мовця та на інформаційне агентство:

(12) *Як повідомляє агентство Associated Press, виступаючи перед військовослужбовцями ВМС США у Флориді, Буш заявив: «ООН повинна допомогти США в боротьбі із Саддамом, в противному разі ця організація ввійде в історію як непотрібний дискусійний клуб. Я вірю, що Об'єднані Нації виявлять достатню твердість і відвагу перед лицем реальних загроз миру. Ми захистимо інтереси Америки і її друзів від іракських злочинців».*

(«Урядовий кур'єр» 15.02.2003 р., № 30).

Як можна побачити з наведеного прикладу, в даній замітці використовується посилання на агентство Associated Press, а також представлений Суб'єкт (мовець), котрий здійснює певну мовленнєву дію (Президент США робить заяву).

Важливим елементом у комплексах з прямим та непрямим мовленням є Показник мовленнєвої дії. У конструкціях з прямим мовленням Показник мовленнєвої дії найчастіше представлений дієсловами «сказав», «підкреслив», «повідомив», «йдеться», «наголосив», «заявив», «висловив сподівання» і т. ін. У конструкціях з невластивим та невластивим непрямим мовленням використовуються також дієслова з семантикою дії у мовленнєвій діяльності або дієслова немовленнєвої семантики у сполученні з мовленнєвими додатками або обставинами.

Дієслова мовлення у конструкціях з прямим, непрямим та конденсованим тематичним мовленням можуть носити суб'єктивно-модальний, оцінковий характер («погодитись», «протестувати», «пропонувати», «привітати»). Для текстів заміток є нехарактерним використання дієслів, що виражають емоційний та внутрішній ментальний стан Суб'єкта мовлення; специфіка міжнародної газетної замітки вимагає також широкого застосування неспеціалізованих дієслів [3], які не можуть мати при собі обставину або означення ((*) *Радісно сказав/промовив*).

У газетних текстах конструкції з чужим мовленням, які широко використовуються для передачі мовлення дійових осіб, не існують ізольовано від розповіді про певні події, тобто використання різних способів передачі мовлення визначається комунікативною ситуацією. Тексти газетних заміток, що містять інформацію про зустрічі, переговори, коментарі щодо певних подій, являють собою розвиток комунікативної ситуації, у якій поєднуються кілька типів передачі мовлення (прямого, непрямого, тематичного). Вони передають репліки, коментарі, цитати зі слів учасників процесу комунікації. Зміна реплік партнерів по комунікації супроводжується сталими виразами «у свою чергу зазначив», «при цьому наголосив», «зі свого боку підкреслив» і т. ін. Комунікативна ситуація у замітках може бути діалогічною, полілогічною або монологічною.

Діалогічна комунікативна ситуація, у якій беруть участь, як правило, два комуніканти, харак-

теризується чергуванням реплік, що пов'язані конструктивно та змістовно [6]. Монологічна комунікативна ситуація, що визначається як інтраперсональний комунікативний акт [7], представлена як звіт або коментар мовця (посадової особи, фахівця з певних питань, джерела інформації). У такій ситуації широко використовується чергування прямого та непрямого мовлення, цитата, а також коментар інформаційних агентств.

Монологічна комунікативна ситуація тим не менше є діалогізованою і спрямована на активізацію адресата, на підсилення його зацікавленості у наданій інформації.

Полілогічна комунікативна ситуація представлена кількома учасниками, репліки яких чер-

гуються, але за умови загальної ситуативної зв'язності характеризуються спонтанністю та нелінійністю [8]. Учасники полілогічної комунікативної ситуації відзначаються рівною мовленнєвою активністю.

Дослідження проводилось на матеріалах газет «Голос України», «Урядовий кур'єр» за 2003 та 2004 рр. Найпоширенішим серед способів передачі мовлення у замітці є непряме мовлення - 63 %. За ним ідуть конденсоване тематичне мовлення - 26 %, а також пряме мовлення - 11 %. Подальше дослідження особливостей використання типів мовлення у газетному дискурсі має дати цінні результати у функціонально-лінгвістичному описі вищезазначеного типу дискурсу.

1. *Зернецкий П. В., Кирилкова А. А.* Текстовое отражение речевой ситуации в теории фреймов // Текст: структура и анализ: Сб. науч. трудов Калининского сслхоз. ин-та.- М., 1989.— С. 71-75.
2. *Кирилкова А. А.* Структурно-семантические и коммуникативно-прагматические особенности комплексов прямой и авторской речи в художественном тексте (на материале современного английского языка).- Авторсф. дис. канд. филол. наук.-К., 1991.

Кривонозская Л. Л. Соотношение внутренней и внешней комплементации глаголов в оборотах с прямой речью.- Авторсф. дис. канд. филол. наук.- К., 1982.

Кручинина И. Н. Прямая речь // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярэвой.- М.: Советская энциклопедия, 1990.- С. 404.

Кручинина И. Н. Косвенная речь // Там само,- С. 244.

Винокур Т. Г. Диалогическая речь // Там само.- С. 135.

Винокур Т. Г. Монологическая речь // Там само,- С. 310.

Винокур Т. Г. Полилог // Там само.- С. 381.

S. Kuranova

STRUCTURAL-SEMANTIC PECULIARITIES OF THE TYPES OF SPEECH IN THE NEWSPAPER ARTICLE

At the present step of the development of semantics special attention of the linguists is focused on carrying of the research of the correlations between communicative-functional type of the sentence and aim of communication, as well as on the research of the pragmatically relevant structural and semantic peculiarity of the utterance. In our article we are making an attempt to analyze the ways of representation of different types of speech in the newspaper international brief article.